

<https://doi.org/10.15407/socium2021.01.092>
УДК 316.273

Нечипоренко В.В., д-р пед. наук, проф., ректор КЗВО “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія” Запорізької обласної ради, вул. Наукового містечка, 59, Запоріжжя, 69017, Україна, email: info@khmra.zp.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9183-442X>, Web of Science Researcher ID: AAH-6858-2019, Scopus Author ID: 57205676460,

Гордієнко Н.М., д-р соціол. наук, доц., проректор з наукової роботи КЗВО “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія” Запорізької обласної ради, вул. Наукового містечка, 59, Запоріжжя, 69017, Україна, email: natali_zp_@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2636-0413>, Web of Science Researcher ID: AAH-8758-2019

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЦІННІСНИХ ДИСПОЗИЦІЙ ВИХОВАНЦІВ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ АРХЕТИПІКИ

Викладено результати інтерпретації з теоретико-методологічних позицій архетипіки, зокрема теорії Ж. Дюрана, сукупності ціннісних диспозицій вихованців освітньо-реабілітаційних закладів. Обґрунтовано концептуальну тезу про те, що у дітей вплив архетипічних детермінант проявляється, насамперед, у ціннісних диспозиціях, які слугують потенціалом майбутньої поведінки, є проєкціями впливу колективного несвідомого на соціальну мораль певного суспільства і формування універсальних прообразів, які детермінують життєвий світ кожного індивіда і всієї спільноти, в кінцевому підсумку впливаючи на конструювання соціальної реальності. За даними анкетування учнів старших класів освітньо-реабілітаційних закладів України, емпірично показано, що ціннісна структура учнівської молоді формується переважно незалежно від гендерної приналежності, відображаючи основні національні архетипи (волелюбного козацького товариства, кордоцентризму, “родючої землі”, богині-матері) і такі риси національного характеру, як демократичність, осядливність, працелюбність, релігійність і шанобливе ставлення до жінки. Продемонстровано аналітико-інтерпретаційну цінність, введеної Ж. Дюраном, концептуальної трихотомії “діурн – драматичний ноктюрн – містичний ноктюрн” для розуміння архетипічних передумов виборів вихованцями пріоритетних цінностей. Проаналізовано специфіку ціннісної сфери учнів з інвалідністю, які демонструють нижчі, ніж у здорових дітей, показники практично за всіма пунктами цінностей. Висунуто припущення, що ці відмінності є свідченням меншого прояву архетипів і національного характеру внаслідок переважного акцентування уваги на проблемах здоров'я, необхідності більшою мірою відстежувати та контролювати фізичний стан, координацію рухів тощо. Через це в учнів з інвалідністю постуральний рефлекс, що належить до сфери впливу діурна, зберігає свою активність після досягнення фізичної зрілості та часто проявляється у безпрецедентній психологічній життєстійкості осіб цієї категорії.

Ключові слова: архетипова методологія Ж. Дюрана, етнічні архетипи, вихованці освітньо-реабілітаційних закладів, діурн, ноктюрн.

Nechyporenko V.V., Dr.Habil (Pedagogy), Professor, Rector, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy” of Zaporizhzhia Regional Council, 59, Naukovoho Mistechka Str., Zaporizhzhia, 69017, Ukraine, email: info@khmra.zp.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9183-442X>, Web of Science Researcher ID: AAH-6858-2019, Scopus Author ID: 57205676460,

Gordienko N.M., Dr. Habil (Sociology), Associate Professor, Vice-rector for scientific work, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy” of Zaporizhzhia Regional Council, 59, Naukovoho Mistechka Str., Zaporizhzhia, 69017,

© Нечипоренко В.В., Гордієнко Н.М.

Ukraine, email: natali_zp_@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2636-0413>, Web of Science Researcher ID: AAH-8758-2019

INTERPRETATION OF VALUE DISPOSITIONS OF STUDENTS ATTENDING UKRAINIAN EDUCATIONAL AND REHABILITATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF ARCHETYPES

The article uses the theoretical and methodological standpoint of Gilbert Durand's theory of archetypes to interpret ethnic archetypes of Ukrainians, which are manifested in the set of value dispositions of students attending educational and rehabilitation institutions. The authors substantiate the idea that the influence of archetypal determinants in children is manifested primarily in value dispositions that act as potentials for their future behaviour; they are the projection of the collective unconscious influence on the social morality of a particular society and the formation of universal prototypes that determine the living environment of each individual and the entire community, eventually affecting the construction of social reality. Based on the survey conducted among senior students of educational and rehabilitation institutions of Ukraine, it is empirically shown that the value structure of student youth is formed mostly regardless of their gender, reflecting the main national archetypes (freedom-loving Cossack society, cordocentrism, the concept of "fertile land", peasantry character, the image of Goddess-Mother) and includes such traits of national character as democratic nature, opulence, thrift, diligence, religiosity and respect for women. The article demonstrates the analytical and interpretative value of the conceptual trichotomy "diurnal – dramatic nocturnal – mystical nocturnal" introduced by G. Durand for understanding the archetypal pre-conditions of students' choices of priority values. The authors analyse the specific features of the value sphere of students with disabilities: when compared to children without disabilities, they show lower indicators for almost all value points. It is suggested that these differences are evidence of the lesser manifestation of archetypes and national character traits due to preferential focusing on health issues, the need to monitor and control physical condition increasingly, coordination of movements, etc. Because of this, in students with disabilities, the postural reflex, which belongs to the sphere of the diurnal influence, retains its activity after reaching physical maturity and often manifests itself in the unprecedented psychological vitality of people belonging to this category.

Keywords: Gilbert Durand's methodology of archetypes, ethnic archetypes, pupils of educational and rehabilitation institutions, diurnal, nocturnal.

Перспективним напрямом подальшого розвитку методології досліджень у галузі соціології освіти є розробка та застосування міждисциплінарних теоретичних платформ, які надають інструментарій для вивчення імпліцитних регулятивів, що визначають освітню траєкторію кожного окремого суб'єкта і таким чином впливають на результати освітнього процесу. Серед цих регулятивів особливе значення мають глибинні психологічні структури, які фундаментально впливають на ключові характеристики суб'єкта освітнього процесу – його філософсько-світоглядні вибори, ціннісні орієнтації та життєві установки, що утворюють певне психосоціальне ядро особистості, визначають її доленосні життєві рішення і регулюють повсякденну активність. Визначаючи теоретичну цінність різних філософських підходів до дефініювання та концептуалізації цих імпліцитних структур ("ейдос" Платона, "ноумен" І. Канта, "гештальт" Г. Гегеля тощо), для їх позначення та подальшого аналізу в рамках наукового дискурсу з проблематики соціології освіти доцільно використовувати архетипи, які розглядаються у роботах К. Юнга та його послідовників. Розроблена ними психоана-

літична методологія вивчення сутності архетипів і їх впливу на різні аспекти повсякденної поведінки та соціальної активності людини вийшла за межі дослідницького арсеналу аналітичної психології й суттєво збагатила соціогуманітарні науки, хоча рідко використовується при розгляді проблематики сучасної освіти.

Зазначене протиріччя між активним використанням архетипів у психологічних, філософських і соціологічних дослідженнях та їх периферійним значенням для педагогічної науки пояснюється низкою причин: її усталеним понятійно-категоріальним апаратом, для якого термін “архетип” є надто абстрактним і недостатньо операціоналізованим; концептуальною віддаленістю архетипової тематики від проблематики сформованих педагогічних наук (загальної, порівняльної, вікової, корекційної, професійної, соціальної педагогіки тощо); традиційно обережним ставленням освітян до інтеграції здобутків глибинної психології (від ідей фундатора психоаналізу З. Фрейда) для подальшої розбудови теоретико-методологічної архітектури педагогічних наук. Подоланню констатованого дефіциту науково-педагогічних рефлексій впливу архетипів на освітню траєкторію особистості сприятиме активізація досліджень цієї проблематики з позицій соціології освіти, оскільки сучасна соціологічна думка досить часто і продуктивно ґрунтується на аналітико-інтерпретаційному потенціалі архетипової методології для осмислення суспільних явищ і процесів, генеруючи нові концептуальні підходи і дослідницькі практики, до яких освітяни можуть звертатися в пошуку актуальних напрямів міждисциплінарних досліджень.

Посилаючись на архетипову методологію, вітчизняні дослідники продовжують багаторічну практику застосування концептуально-методичних здобутків аналітичної психології для поглибленого вивчення фундаментальних детермінант психологічних, соціальних і культурних феноменів. Ця дослідницька практика розпочалась в Україні після її виходу зі складу СРСР і звільнення від жорстких ідеологічних рамок, що передбачали переважно критичне сприйняття, а часто – і принципове неприйняття здобутків західних дослідників суспільно-гуманітарної проблематики – представників “буржуазної науки”. Результатом здобуття українськими вченими свободи думки і фахових досліджень стало збагачення суспільно-гуманітарного дискурсу науковими ідеями та публікаціями, присвяченими осмисленню реалій вітчизняної культури, політики та суспільного життя з теоретико-методологічних позицій архетипіки. Для подальшого розвитку цього міждисциплінарного науково-практичного напрямку досліджень важливим стало становлення Української школи архетипіки, засновниками якої є Е. Афонін, Л. Бурлачук, О. Донченко, С. Кримський, А. Мартинов¹. Для розробки архетипової методології основоположне значення мали наукові праці, присвячені дослідженню архетипічних засад і регулятивів української культури й ментальності [1; 2], соціального життя та інноваційного розвитку суспільства [3–7], державного управління і політичного менеджменту [8; 9]. Водночас актуальним залишається подальше вдосконалення архетипової методології, зокрема, її аналітико-інтерпретаційного інструментарію для досліджень проблематики спеціальних і галузевих соціологій, зокрема, соціології освіти. Малодослідженими і перспективними у цьому контексті є спроби застосування архетипової методології

¹ Засновники Української школи архетипіки. URL: <https://usarch.org>

Ж. Дюрана, яка представлена у фундаментальних працях із загальної архетипології [10], міфологічного аналізу та критики [11].

Мета статті – надати інтерпретацію основних ціннісних диспозицій вихованців освітньо-реабілітаційних закладів України у контексті теорії архетипів.

Одним з найскладніших і часто дискусійних аспектів наукового вивчення архетипічної проблематики є операціоналізація концепту “архетип”, відносно якої єдиний парадигмальний підхід ще не сформувався. Для дослідників у галузі соціології освіти визначення операціональних індикаторів архетипів при плануванні емпіричного дослідження ускладнюється тим, що обґрунтовані фундаторами аналітичної психології К. Юнгом [12] і Д. Хілманом [13] універсальні прояви-репрезентації архетипів (сновидіння, релігійні та міфологічні символи) є малорелевантними щодо актуальних проблем освітньої практики у науково-соціологічній рефлексії. Релевантними у цьому контексті можна вважати такі інваріантні результати освіти та соціалізації особистості, як сформовані ціннісні орієнтації, індикаторна функція яких пояснюється специфікою прояву архетипів у дитячому віці та на етапі соціальної незрілості, домінування очікувань щодо соціальної самореалізації у віддаленій життєвій перспективі. Архетипи при цьому слугують потенціалом майбутньої поведінки, що проявляються, скоріше, в уяві, ніж у реальній діяльності. Діти ще не залучені повноцінно до соціальної практики, тому архетипи ще не мають достатньої зони проєкції на поведінку та діяльність, проявляючи себе переважно в ціннісних орієнтаціях особистості.

Саме “вічні цінності”, які є досить універсальними для різних культур, етносів та історичних періодів, можна вважати проявами впливу колективного несвідомого на соціальну мораль певного суспільства, на формування універсальних прообразів, які детермінують життєвий світ спільноти й індивіда, пояснюють реакції соціальних акторів на актуальні події і в кінцевому підсумку впливають на конструювання соціальної реальності. На думку Е. Афоніна та А. Мартинова, змістом колективного несвідомого є архетипи, як символічні структури історії та культури, які асоціюються з тематичним матеріалом свідомого й несвідомого функціонування людських цінностей. Символіка архетипу зіставляється з ідейним або образним змістом таким чином, що за всіх конкретно-історичних варіацій цього змісту незмінною залишається легітимізація цінностей через ці символи [14, с. 15].

Ж. Дюран, спираючись на ідеї К. Юнга про колективне несвідоме, запропонував своє трактування міфології. На його думку, система міфів, як продукт уяви, відображає якусь початкову пізнавальну матрицю – міфос. Міфос зумовлює основні константи системи раціональної пізнавальної матриці – логосу. Ж. Дюран запропонував класифікувати міфи, щоб більш цілеспрямовано трактувати раціональне пізнання, яке зумовлено міфосом. Критерієм для класифікації міфів слугує ставлення до смерті, що відображене в певному міфі. Ж. Дюран розрізняв денні (діурн) і нічні (ноктюрн) інтенції міфів. Як слідує зі змісту номінації, міфи діурна відображають заперечення смерті і пафос життя. Персонажі цих міфів – герої, міфічні персонажі, що уособлюють світло, сонце, боротьбу за утвердження позитивних, стрижневих цінностей соціуму.

Натомість у нічних міфах віддзеркалюються сюжети перемоги смерті (містичний ноктюрн) або певного компромісу з нею (драматичний ноктюрн).

У роботах Ж. Дюрана та його послідовників пропонується докладна номенклатура символів, які відображають певний тип міфів. Частину цієї номенклатури становлять архетипи.

Відповідно до аналізу наукової літератури, присвяченої українській архетипіці (О. Гордійчук [15], О. Когут [16], Н. Матвейчук [17]), можна дійти висновку про наявність певної сукупності архетипів, закодованих в українському національному характері, зокрема:

– “філософії серця” (кордоцентризму), що зумовлює домінування емоцій та почуттів над раціональним мисленням;

– богині-матері, що детермінує шанобливе ставлення до жінки, досить виразну емоційність українців, що проявляється в любові до музики, наближеності до природи, культурі сім’ї, релігійності, толерантності до інших народів, працьовитості, гостинності;

– “доброї, родючої, ласкавої” землі, яка забезпечує заможність і матеріальне благополуччя людини;

– селянства – орієнтації представників усіх верств населення на селянські ідеали, що конкретизуються у таких якостях, як завзятість, ощадливість, працелюбність, практичність;

– волелюбного козацького братерства, особистої свободи та суспільної демократичності, що впливає на критичне сприйняття нав’язаного ззовні авторитету, бюрократичних структур, керівників будь-якого рівня, які викликають в українців, скоріше, негативізм і розчарування, ніж пієтет і підтримку.

Притаманність зазначених архетипів українському етносу обґрунтовується зазначеними авторами на основі аналізу міфологічних сюжетів прадавніх українців, пісень, казок та інших видів народної творчості, творів класиків української літератури, закарбованих у суспільній свідомості героїчних образів видатних українців.

Як доступну емпіричну базу, використано результати проведеного нами у 2018 р. анкетування 640 учнів 9–11 класів освітньо-реабілітаційних закладів різних регіонів України. Дослідження репрезентативне для освітньо-реабілітаційних закладів України. Вибірка формувалася з контингенту учнів 14 середніх шкіл-інтернатів із Запоріжжя, Бердянська, Мелітополя, Рівного.

Вибірка за класами суцільна. Структура вибірки: навчаються у 9-му класі – 41,2%, у 10-му класі – 30,5%, у 11-му класі – 28,3%; дівчат – 51,1% та хлопців – 49,9%; дітей з інвалідністю – 5,9%.

На основі відповідей старшокласників на запитання щодо ціннісних орієнтацій складено рейтинг їхніх цінностей (табл. 1). Таблиця складена за відповідями на запитання анкети: “Нижче перелічені різні життєві цінності. Просимо їх уважно прочитати і зазначити, наскільки важливими вони є для Вас особисто? (зробіть одну позначку у кожному рядку)”. До таблиці внесено результати відповідей за пунктом шкали “дуже важливо” за кожним з найменувань ціннісної орієнтації. Іншими пунктами шкали були такі: “скоріше, важливо”, “скоріше, неважливо”, “зовсім не важливо”, “важко відповісти”.

Найменування цінностей взято з дослідження Л. Сокурянської ціннісних орієнтацій школярів м. Харкова [18].

Таблиця 1

Ціннісні орієнтації учнів освітніх закладів інтернатного типу України, %

Рейтинг цінностей	Хлопці	Дівчата	Учні з інвалідністю
1. Щаслива сім'я	88,8	87,8	70,3
2. Наявність надійних друзів	79,7	78,3	66,7
3. Здобуття вищої освіти	68,4	74,7	73,0
4. Здобуття поваги серед людей	64,3	64,3	51,4
5. Розвиток своїх здібностей, самореалізація	63,8	71,9	45,9
6. Особиста свобода, незалежність у судженнях і діях	60,1	57,5	59,5
7. Спокійне життя, відсутність хвилювань, неприємностей	51,7	46,7	54,1
8. Цікава, творча робота	49,4	63,6	40,5
9. Допомога іншим людям	42,5	48,0	37,8
10. Досягнення високого статусу в суспільстві	38,4	34,4	36,1
11. Накопичення багатства та високі доходи	35,8	27,1	35,1
12. Створення власного бізнесу	32,1	27,0	27,0
13. Задоволення та розваги	30,1	23,6	31,4
14. Досягнення влади в суспільстві	15,0	14,1	13,5
15. Життя згідно з релігійними заповідями	8,9	14,0	8,1

Джерело: складено авторами за результатами проведеного анкетування.

За даними табл. 1, ціннісна структура особистості підлітків формується незалежно від гендерної приналежності, що значною мірою може бути пов'язане з основними рисами національного характеру українців. Зокрема, досить вираженою є близькість, схожість ціннісних орієнтацій у дівчат і хлопців. Значущість цінностей для них є неоднаковою, але досить близькою. Якщо і є відмінності за чисельністю вибору певної цінності між хлопцями та дівчатами, то рейтинги значущості майже збігаються. Наприклад, цінність “цікава, творча робота” зазначили 49,4% хлопців і 63,6% дівчат. Проте за рейтингом цінностей позиції є однаково близькими: у хлопців – 8-ме місце, у дівчат – 6-те місце. У хлопців і дівчат ця цінність потрапляє до середньої групи за значущістю цінності. У цілому 5 пріоритетних цінностей, 5 цінностей із середнім рейтингом і 5 найменш значущих цінностей збігаються у хлопців і дівчат.

Розумінню архетипічних передумов виборів вихованцями пріоритетних цінностей сприяє звернення до введеної Ж. Дюраном концептуальної трихотомії “діурн – драматичний ноктюрн – містичний ноктюрн”. На думку вченого, у цілому в період дитинства на людину впливають переважно архетипи діурна, які символізують життя та світлий бік буття. Водночас міфи, які визначають внутрішній духовний світ дітей, можуть належати до різних типів міфосу. Зокрема, міф сім'ї, що відповідає пріоритет-

ній для старшокласників цінності (“щаслива сім’я”) і репрезентує один з типових архетипів української ментальності, належить до сфери впливу міфів містичного ноктюрна, які, за Ж. Дюраном, спрямовані на з’єднання, інтеграцію, утвердження зв’язків, нерозривності, безперервності, єдності [9].

Друга за значущістю цінність надійних друзів, яка відповідає українському архетипу свободи та демократичності, ідеалам козацького товариства, також належить до містичного ноктюрна, оскільки характеризується властивостями з’єднання та інтеграції.

Третя в рейтингу цінність – “здобуття вищої освіти” – для школярів є засобом досягнення матеріального благополуччя та добробуту (архетипічно зумовлені риси заможності та практичності), тому належить до містичного ноктюрна. Так само цінність “накопичення багатства та високі доходи” (за № 11 у рейтингу) має властивості містичного ноктюрна, відповідаючи таким рисам національного характеру, як заможність і ошадливість.

До іншого, драматичного ноктюрна можна віднести цінність “цікава, творча робота”, оскільки трудова діяльність має ознаки організованості та ритмічності, відповідаючи такій рисі національного характеру, як працелюбність. До драматичного ноктюрна належать також цінності “розвиток своїх здібностей, самореалізація” і “задоволення та розваги”, пов’язані зі зростанням, насолодою й радістю в житті.

З національними архетипами українців також тісно пов’язані обрані старшокласниками цінності особистої свободи та релігійності, на формування яких впливає героїзований у суспільній свідомості етнічний архетип волелюбного козацького братерства з його центральною постаттю українського козака, а також архетип кордоцентризму, що визначає значущість емоційно-чуттєвих чинників у світосприйнятті українців, в якому релігійні засади зберігають свою значущість і сьогодні.

Звернення до особливостей національного характеру українців, в якому пріоритетне місце займає архетип богині-матері, стає доцільним при інтерпретації відмінностей між відповідями хлопців і дівчат у відповідях на запитання другого й третього блоків анкети. Соціально-психологічним проявом дії цього архетипу є шанобливе ставлення до жінки, яким можна пояснити відповіді старшокласників на запитання: “Чи є у Вашому класі учні, яких часто дразнять, зневажливо ставляться до них?”. Серед дівчат помітно менша чисельність дала ствердні відповіді на це запитання (28,9%; серед хлопців – 35,4%). Це може означати, що дівчата рідше піддаються булінгу або менш чутливі до нього, тому можуть вважати, що випадки приниження серед однокласників не є важливими, ними можна знехтувати під час відповіді.

Архетипічною впливовістю шанобливого ставлення до жінки можна пояснити також помітні відмінності між відповідями хлопців і дівчат на запитання: “Яка частка Ваших однокласників, на Вашу думку, зможе влаштувати повноцінне життя після закінчення шкільного навчання?”. Думку, що всі однокласники зможуть реалізувати себе в житті, висловили 48,7% дівчат і 40,7% юнаків, тобто старшокласниці є більш оптимістичними в оцінці майбутніх перспектив своїх однолітків. Імовірно, дівчата почувають себе більш захищеними в уявному майбутньому з його ризиками та загрозами, на відміну від юнаків, які мають більше тривог і страхів щодо майбутнього молоді людини, яка перебуває на порозі дорослого життя.

Впливовість архетипу шанобливого ставлення до жінки пояснює і глибинні детермінанти відповідей старшокласників щодо режиму навчання в освітньо-реабілітаційних закладах. Відповідаючи на запитання: “За яким режимом Ви перебуваєте у школі?”, 17,2% хлопців і 10,5% дівчат повідомили про перебування в освітньо-реабілітаційному закладі протягом усього тижня, зокрема, на вихідних. Натомість лише 30,6% хлопців обрали варіант відповіді: “У першій половині дня перебуваю в закладі, а після уроків батьки забирають додому”, який вказали 39,4% дівчат. Ці істотні відмінності дозволяють стверджувати, що до дівчат батьки більшою мірою проявляють співчуття, намагаються більш ретельно берегти від стресів, ніж хлопців. Дівчата мають більш комфортний життєвий світ, тоді як хлопців прагнуть готувати до більш складних випробувань, виховуючи на засадах життєстійкості.

Представлені в табл. 1 емпіричні дані свідчать також про наявність відмінностей між структурою ціннісної сфери учнів з інвалідністю та інших старшокласників, які мають лише незначні порушення здоров'я і перебувають в освітньо-реабілітаційних закладах для його повного відновлення. Звернення до методології Ж. Дюрана дозволяє стверджувати, що специфіка прояву архетипів у дітей з інвалідністю пов'язана з актуалізацією постурального рефлексу, який відповідає за підтримання положення тіла людини і належить до діурального типу, тобто архетипу збереження життя. Постуральний архетип особливо активний у дітей раннього та дошкільного віку, які вчать ходити, здійснювати складну координацію рухів, опановувати зовнішній простір. У більш дорослому віці постуральний рефлекс вже не виявляється так активно. Але у дітей з інвалідністю внаслідок фізичних обмежень постуральний рефлекс зберігає свою пріоритетність, оскільки завдання відстеження та контролю фізичної активності залишається складним. Зокрема, це пояснює добре відомий факт психологічної життєстійкості осіб з інвалідністю. Часто здорові люди, які перебувають у стані депресії, не бачать сенс життя, дивуються і захоплюються прикладом людей з фізичними обмеженнями, які ціною екстраординарних зусиль намагаються наблизити свою життєдіяльність до типових показників норми, які для пересічної особи є звичайними проявами повсякденної активності.

У учнів з інвалідністю практично за всіма пунктами цінностей показники є нижчими, ніж у здорових дітей. Імовірним поясненням цих відмінностей є те, що вплив архетипів у дітей з інвалідністю проявляється меншою мірою. Це пов'язано з концентрацією їхньої уваги на проблемах здоров'я.

Висновки. Таким чином, результати емпіричного аналізу та інтерпретації ціннісних диспозицій з теоретико-методологічних позицій архетипіки дозволяють стверджувати, що у дітей вплив архетипічних детермінант проявляється, насамперед, як потенціал майбутньої поведінки і діє, скоріше, в уяві, ніж у реальній суспільній практиці. Ціннісна структура особистості учнів старших класів освітньо-реабілітаційних закладів України формується незалежно від гендерної приналежності, відображаючи основні архетипи і такі риси національного характеру, як волелюбність, демократичність, заможність, ощадливість, працелюбність, релігійність і шанобливе ставлення до жінки.

У дітей з інвалідністю постуральний рефлекс, що належить до сфери впливу діурна, зберігає свою активність після досягнення фізичної зрілості й часто проявляється у безпрецедентній психологічній життєстійкості осіб цієї категорії.

Перспективними напрямками подальших досліджень порушеної у статті проблематики можуть бути, по-перше, соціологічний аналіз динаміки змін архетипічних детермінант ціннісної сфери молоді у період після завершення шкільного навчання під впливом соціальних чинників; по-друге, порівняльний аналіз специфіки прояву національних архетипів у представників різних вікових категорій (від дітей до осіб похилого віку); по-третє, обґрунтування можливостей використання емоційно-мотиваційного потенціалу архетипічних образів у психолого-педагогічній роботі з дітьми, які мають інвалідність, для корекції знижених показників сформованості в них базових ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. Кримський С. Архетипи української культури. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення*. Київ: Фенікс, 1996. С. 91–112.
2. Кримський С. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / відп. ред. М.В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006. С. 273–301.
3. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія. Київ: Либідь, 2001. 334 с.
4. Афонін Е., Мартинов А. Архетип і соціетальне: взаємодія і взаємовпливи. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. № 6. С. 193–200.
5. Afonin E.A., Martynov A.Yu. Archetypes of the sociopolitical conflicts: from modern to postmodern. *Public management*. 2017. № 3. С. 17–32.
6. Afonin E.A., Martynov A.Yu. Archetype as a source of innovation process. *Public management*. 2019. № 3. С. 28–42. <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-28-42>
7. Afonin E.A., Martynov A.Yu. Archetypes of individual and collective in the model of the universal social cycle. *Public management*. 2018. № 4. С. 18–33. <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.96>
8. Донченко О.А. Архетиповий менеджмент: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 264 с.
9. Новаченко Т.В. Архетипова парадигма керівника в державному управлінні: монографія / за наук. ред. Е.А. Афоніна. Ніжин-Київ: ЛисенкоМ.М., 2013. 320 с.
10. Durand G. Les Structures anthropologiques de l'Imaginaire: introduction à l'archétypologie générale. Paris: P.U.F., 1960. 512 p.
11. Durand G. Figures mythiques et visages de l'œuvre: de la mythocritique à la mythanalyse. Paris: Berg international, 1979. 327 p.
12. Jung C. Symbols of Transformation. London: Routledge, 1956. 664 p.
13. Hillman J. The myth of analysis. Three essays in archetypal psychology. Evanston: Northwestern University Press, 1972. 313 p.
14. Афонін Е., Мартинов А. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку української школи архетипіки. *Публічне управління: теорія та практика*. 2015. Вип. 1 (спец. вип.). С. 13–18.
15. Гордійчук О.О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. Вип. 1 (84). С. 15–19.
16. Когут О.В. Архетипні сюжети й образи в сучасній українській драматургії (1997–2007 рр.): монографія. Рівне: НУВГП, 2010. 440 с.
17. Матвейчук Н.І. Відображення архетипів української культури в народних казках. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2009. Вип. 3 (47). Ч. 3. С. 231–236.

18. Сокурская Л.Г. Ценностные ориентации подростковой молодежи пограничья Центральной и Восточной Европы (по результатам международного исследования). *Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2015. Вип. 21. С. 251–258.

Отримано 18.01.21

References

1. Krymskyi, S. (1996). Archetypes of Ukrainian culture. In *The phenomenon of Ukrainian culture: methodological principles of understanding* (pp. 91-112). Kyiv: Feniks [in Ukrainian]
2. Krymskyi, S. (2006). Archetypes of the Ukrainian mentality. In M.V. Popovych (Ed.), *Problems of the theory of mentality* (pp. 273-301). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
3. Donchenko, O., Romanenko, Yu. (2001). Archetypes of social life and politics (In-depth regulations of psychopolitical everyday life). Kyiv: Lybid [in Ukrainian]
4. Afonin, E., Martynov, A. (2013). Archetypes and the societal: the interaction and interdependence. *Publicne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Management: theory and practice*, 6, 193-200 [in Ukrainian]
5. Afonin, E.A., Martynov, A.Yu. (2017). Archetypes of the sociopolitical conflicts: from modern to postmodern. *Publicne upravlinnia – Public Management*, 3, 17-32.
6. Afonin, E.A., Martynov, A.Yu. (2019). Archetype as a source of innovation process. *Publicne upravlinnia – Public management*, 3, 28-42. <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-28-42>
7. Afonin, E.A., Martynov, A.Yu. (2018). Archetypes of individual and collective in the model of the universal social cycle. *Publicne upravlinnia – Public management*, 4, 18-33. <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.96>
8. Donchenko, O.A. (2012). Archetypal management. Kirovohrad: Imex-LTD [in Ukrainian]
9. Novachenko, T.V. (2013). The archetypal paradigm of the head in public administration. Nizhyn, Kyiv: Lysenko M.M. [in Ukrainian]
10. Durand, G. (1960). *Anthropological Structures of the Imaginary: an introduction to general archetypology*. Paris: P.U.F. [in French]
11. Durand, G. (1979). *Mythical figures and faces of the work: from mythocriticism to mythanalysis*. Paris: Berg international [in French]
12. Jung, C. (1956). *Symbols of Transformation*. London: Routledge.
13. Hillman, J. (1972). *The myth of analysis. Three essays in archetypal psychology*. Evanston: Northwestern University Press.
14. Afonin, E., Martynov, A. (2015). Theoretical and methodological aspects of development of the Ukrainian school of archetypes. *Publicne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Management: theory and practice*, 1 (Special Issue), 13-18. <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.96> [in Ukrainian]
15. Hordiichuk, O.O. (2018). Archetypes of the Ukrainian mentality: socio-philosophical analysis. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1 (84), 15-19 [in Ukrainian]
16. Kohut, O.V. (2010). Archetypal plots and images in modern Ukrainian dramaturgy (1997–2007). Rivne: National University of Water and Environmental Engineering [in Ukrainian]
17. Matveichuk, N.I. (2009). Reflection of archetypes of Ukrainian culture in folk tales. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia – National University of Water and Environmental Engineering Journal*, 3 (47), 3, 231-236 [in Ukrainian]
18. Sokuryanskaya, L.G. (2015). Value orientations of adolescent youth in the borderlands of Central and Eastern Europe (based on the results of an international study). *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva – Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 21, 251-258 [in Russian]

Received on 18.01.21